

РЕЦЕНЗІЯ

**старшого наукового співробітника відділу проблем аграрного,
земельного, екологічного та космічного права,
кандидата юридичних наук Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України Семеняки Василя Васильовича
на дисертацію Шишкарьова Костянтина Борисовича «Приватно-правові
засади космічної діяльності», поданої на здобуття ступеня доктора
філософії зі спеціальності 081 – «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Тема дисертаційного дослідження Шишкарьова К.Б. «Приватно-правові засади космічної діяльності» є безумовно актуальною як з теоретичного, так і з практичного погляду. На сучасному етапі розвитку світової космічної діяльності відбувається її стрімка комерціалізація, суттєво розширюється коло приватних суб'єктів, які беруть участь у створенні, запуску та експлуатації космічної техніки, наданні космічних послуг, дистанційному зондуванні Землі, супутниковому зв'язку, космічному туризмі та інших видах діяльності. Такі процеси закономірно супроводжуються істотним зростанням ролі приватно-правових механізмів регулювання, які дедалі більше доповнюють традиційні міжнародно-правові засади освоєння і використання космічного простору.

Попри інтенсивний розвиток міжнародного космічного права, більшість фундаментальних міжнародних договорів була ухвалена ще за умов домінування держав у космічній діяльності та не повною мірою враховує сучасні тенденції розвитку космічної економіки. У цих умовах особливого значення набувають питання договірної регулювання, страхування космічних ризиків, захисту майнових прав та прав інтелектуальної власності, визначення правового статусу приватних операторів, вирішення приватно-правових спорів, а також формування ефективної моделі взаємодії міжнародного і національного космічного публічного та приватного права.

Для України обрана проблематика є особливо своєчасною. Вітчизняне космічне законодавство перебуває на етапі трансформації, спрямованої на розширення участі недержавного сектору у космічній діяльності, інтеграцію до світового космічного ринку та гармонізацію національного законодавства

із сучасними міжнародними стандартами. За таких умов комплексне дослідження приватно-правових засад космічної діяльності має не лише наукове, а й важливе прикладне значення для подальшого вдосконалення законодавства України та розвитку національної космічної галузі.

Враховуючи наведене, обрана автором тема повністю відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного космічного права, міжнародного приватного права та цивільно-правового регулювання інноваційних сфер діяльності, а результати проведеного дослідження мають істотне значення для розвитку юридичної науки і практики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, характеризуються належним рівнем наукової обґрунтованості, внутрішньою логічною послідовністю та достатньою аргументованістю.

Обґрунтованість отриманих результатів забезпечується насамперед правильно визначеними об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження, які перебувають у логічному взаємозв'язку та послідовно реалізуються у структурі дисертаційної роботи. Автор демонструє комплексний підхід до дослідження проблематики, послідовно переходячи від аналізу загальнотеоретичних засад приватно-правового регулювання космічної діяльності до дослідження окремих приватно-правових інститутів та особливостей вирішення спорів у цій сфері.

Позитивної оцінки заслуговує використання широкої нормативної та доктринальної бази дослідження. Дисертант ґрунтовно аналізує положення універсальних міжнародних договорів з космічного права, законодавство України та зарубіжних держав, акти міжнародних організацій, сучасні наукові праці українських і зарубіжних учених, а також практику міжнародного комерційного та інвестиційного арбітражу щодо спорів, пов'язаних із космічною діяльністю. Це дозволило автору забезпечити високий рівень аргументації більшості сформульованих висновків.

Про належний рівень обґрунтованості дисертаційного дослідження свідчить також те, що більшість сформульованих автором висновків логічно випливає з проведеного аналізу, узгоджується зі змістом відповідних розділів роботи та підтверджується використаними нормативними джерелами, доктринальними підходами і матеріалами правозастосовної практики. Висновки дисертації мають не декларативний характер, а спираються на здійснений автором комплексний аналіз сучасного стану міжнародного та національного правового регулювання космічної діяльності.

Загалом ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, дає підстави констатувати, що вони є достатньо переконливими, науково аргументованими та можуть бути використані як у подальших наукових дослідженнях, так і у правотворчій та правозастосовній діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає насамперед у тому, що автор здійснив комплексне теоретико-правове осмислення приватно-правових засад космічної діяльності в умовах сучасної комерціалізації космосу та розвитку концепції *NewSpace*, запропонувавши власне бачення подальшої еволюції правового регулювання відповідної сфери.

Безперечною перевагою роботи є її комплексний характер. На відміну від більшості наявних наукових праць, присвячених окремим аспектам міжнародного публічного, приватного або національного космічного права, дисертант розглядає приватно-правове регулювання космічної діяльності як цілісну систему взаємопов'язаних інститутів, що функціонують у постійній взаємодії з нормами міжнародного публічного права та національного законодавства.

До найбільш вагомих результатів дослідження слід віднести запропоновану автором концепцію інтегрованої моделі приватно-правового регулювання космічної діяльності, яка ґрунтується на поєднанні імперативних міжнародно-правових засад із диспозитивними механізмами приватного

права. Такий підхід відображає сучасні тенденції розвитку світової космічної діяльності та дозволяє по-новому оцінити співвідношення публічних і приватних інтересів у процесі освоєння та використання космічного простору.

Науковий інтерес становить також запропоноване автором обґрунтування формування особливого регуляторного феномену *lex mercatoria spatialis*. Незалежно від подальших наукових дискусій щодо обсягу та юридичної природи цього явища, сама постановка питання про формування спеціалізованих транснаціональних приватно-правових механізмів регулювання комерційної космічної діяльності свідчить про прагнення автора запропонувати нові концептуальні підходи до вирішення актуальних проблем сучасного космічного права.

Заслужують на позитивну оцінку висновки дисертанта стосовно розвитку договірних конструкцій у сфері космічної діяльності, а також обґрунтування ролі міжнародного арбітражу як найбільш ефективного механізму вирішення приватно-правових спорів. Практичне значення мають пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства України, спрямовані на формування сучасного правового середовища для розвитку недержавного сектору космічної діяльності.

Окремо слід відзначити положення дисертації, присвячені визначенню застосовного права до приватно-правових відносин у сфері космічної діяльності. Запропонований автором підхід до переосмислення ролі принципу «найбільш тісного зв'язку» у транскордонних космічних правовідносинах є одним із найдискусійніших і найцікавіших результатів проведеного дослідження. Він може стати предметом подальшого розвитку в науці космічного права.

Водночас необхідно зазначити, що деякі положення, сформульовані автором як такі, що одержані вперше, мають різний ступінь новизни. Частина з них є результатом подальшого розвитку існуючих доктринальних підходів або їх комплексного переосмислення у контексті сучасного етапу космічної діяльності. Однак це не зменшує загальної наукової цінності дисертації,

оскільки запропонована автором система теоретичних положень є цілісною, логічно побудованою та характеризується достатнім ступенем самостійності.

Загалом можна констатувати, що отримані здобувачем результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення для розвитку науки космічного права, міжнародного приватного права та цивільно-правового регулювання космічної діяльності. Окремі сформульовані положення здатні слугувати підґрунтям для подальших доктринальних досліджень і вдосконалення законодавства України.

Виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Аналіз змісту дисертації дає підстави для висновку, що поставлене здобувачем наукове завдання виконано повністю, мету досягнуто, а визначені завдання послідовно реалізовано у відповідних розділах. Структура дисертації є логічною та внутрішньо узгодженою: кожен розділ спрямований на розв'язання окремого комплексу проблем, а висновки органічно пов'язані з поставленими завданнями й узагальнюють здобуті результати.

Позитивної оцінки заслуговує рівень володіння здобувачем сучасною методологією юридичної науки. Важливою перевагою дисертації є використання взаємодоповнюючих загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що відповідає предмету й меті роботи. Комплексне поєднання системного, формально-юридичного, порівняльно-правового, історико-правового, логіко-семантичного методів, а також аналізу, синтезу та правового моделювання є методологічно виправданим. Це забезпечило всебічне дослідження приватно-правових засад космічної діяльності та дало змогу сформулювати науково обґрунтовані висновки й рекомендації.

Водночас дисертація засвідчує здатність автора не лише узагальнювати існуючі доктринальні підходи, а й критично їх осмислювати, формулювати власні наукові позиції щодо найдискусійніших питань сучасного космічного права. Особливо це простежується в аналізі співвідношення міжнародно-правових та приватно-правових механізмів регулювання космічної діяльності,

проблем визначення застосовного права, юрисдикції та розвитку договірних форм комерційної космічної діяльності.

Отже, дисертаційна робота свідчить про належний рівень сформованості у здобувача компетентностей, необхідних для самостійного здійснення наукової діяльності, про його здатність ставити й вирішувати складні наукові проблеми, критично аналізувати доктринальні положення та формулювати власні теоретичні висновки, що повною мірою відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Структура дисертації та аналіз змісту її основних положень.

Структура дисертації (вступ, 3 розділи, 9 підрозділів, висновки, список використаних джерел із 390 найменувань та додаток; загальний обсяг 215 сторінок) є логічною, пропорційною та такою, що сприяє послідовному розгортанню дослідження та розкриттю теми.

У першому розділі «Теоретико-правові засади приватно-правового регулювання космічної діяльності» дисертант ґрунтовно досліджує космічну діяльність як комплексний об'єкт правового регулювання, доводячи її дуалістичний (публічно-приватний) характер. Автор розкриває специфіку правосуб'єктності приватного оператора, доводячи її похідний характер від міжнародно-правових зобов'язань держави згідно зі статтею VI Договору про космос.

У другому розділі «Приватно-правове регулювання космічної діяльності» дисертант здійснює детальний аналіз ключових цивілістичних інститутів, адаптованих до космосу. Високої оцінки заслуговує аналіз договірних механізмів (договори запуску, оренди транспондерів, трансферу технологій), майнових правовідносин (з акцентом на правовий режим космічних ресурсів та Угоди Артеміді), проблем права інтелектуальної власності (концепція «квазі-територіальності» об'єктів) та страхування космічних ризиків, яке автор справедливо визначає як системоутворюючий елемент галузі.

У третьому розділі «Вирішення приватно-правових спорів у сфері космічної діяльності» дисертант досліджує роль міжнародного арбітражу та складні колізійно-правові проблеми юрисдикції, доводячи трансформацію принципу «найбільш тісного зв'язку» у базовий критерій визначення застосовного права для космічних правовідносин.

Оцінюючи положення, висновки та пропозиції, слід наголосити, що вони є достовірними, належно обґрунтованими, спираються на ґрунтовну емпіричну базу (національне законодавство України, США, Франції, Японії, Люксембургу та деяких інших держав) та доктринальні джерела.

Доктринальна база дослідження. Доктринальну основу дослідження складають фундаментальні наукові праці фахівців з національного та міжнародного космічного права, теорії держави і права та цивільного права. Дисертант спирався на праці вітчизняних вчених: Д.О. Беззубова, О.В. Беглого, О.М. Григорова, А.М. Гурової, В.М. Корецького, Н.Р. Малишевої, І.М. Мельникової, С.О. Негоди, І.С. о. Нуруллаєва, Л.В. Сороки, О.С. Стельмах, Ю.С. Шемшученка, а також відомих теоретиків і цивілістів (А.Ю. Бабаскіна, М.В. Венецької, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, О.В. Зайчука та ін.). Широко залучено праці провідних зарубіжних дослідників: Ф. фон дер Дунка (Frans von der Dunk), С. Хобе (Stephan Hobe), Б. Ченга (Bin Cheng), Р. Джаху (Ram Jakhu), Ф. Трончетті (Fabio Tronchetti) та багатьох інших. Втім, незважаючи на наявність ґрунтовних праць, особливості реалізації сучасних приватноправових аспектів регулювання космічної діяльності (зокрема, формування *lex mercatoria spatialis*, правовий режим космічних контрактів, страхування та майнових прав на ресурси) ще недостатньо досліджені у вітчизняній науці, що підкреслює своєчасність роботи К.Б. Шишкарьова.

Повнота висвітлення результатів дисертації у наукових публікаціях. Основні результати дисертаційного дослідження достатньою мірою відображені у наукових публікаціях здобувача та пройшли необхідну наукову апробацію. Здобувач опублікував 3 статті у вітчизняних фахових юридичних виданнях («Аналітично-порівняльне правознавство», «Науковий вісник

УжНУ», «Європейські перспективи»). Ці праці охоплюють основні напрями проведеного дослідження, відображають його концептуальні положення, узгоджуються з тематикою, структурою та висновками дослідження, а за кількістю та якістю відповідають вимогам МОН України.

Апробація результатів здійснена на 5 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах та інших наукових заходах, що засвідчує професійне обговорення роботи та належний рівень наукової комунікації автора.

Практичне значення роботи. Одержані результати мають безперечну практичну цінність. Вони можуть бути використані:

у законотворчій діяльності: для розробки нової редакції Закону України «Про космічну діяльність» або спеціального Закону «Про космічні ресурси», адаптації норм щодо обов'язкового страхування космічних ризиків, видачі дозволів для приватних операторів та впровадження механізмів державно-приватного партнерства (ДПП);

у правозастосовній та судовій/арбітражній практиці: для вирішення складних транскордонних спорів між приватними суб'єктами, структурування угод із розподілу прав інтелектуальної власності, оформлення космічних контрактів;

у навчальному процесі: при викладанні дисциплін «Міжнародне космічне право», «Міжнародне приватне право», «Інноваційні галузі права», а також для підготовки методичних рекомендацій для українських підприємств (наприклад, стартапів, розробників супутникових систем).

Відповідність дисертаційного дослідження встановленим вимогам та відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація оформлена відповідно до вимог наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 та Порядку присудження ступеня доктора філософії (постанова КМУ № 44 від 12.01.2022). Під час аналізу тексту дисертації та наукових публікацій К.Б. Шишкарьова академічного плагіату, фабрикацій чи фальсифікацій не виявлено. Дисертант

дотримується високих стандартів академічної доброчесності, правила цитування застосовано коректно.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Оцінюючи належний рівень, фундаментальність та якість проведеного дослідження, варто звернути увагу на окремі аспекти дисертаційної роботи, які викликають наукову дискусію або потребують додаткового обґрунтування:

1. Одним із центральних положень дисертації є обґрунтування концепції *lex mercatoria spatialis* як особливого комплексу транснаціональних приватноправових регуляторів комерційної космічної діяльності. Запропонований автором підхід безперечно становить значний науковий інтерес, однак потребує чіткішого визначення критеріїв існування такої системи та її відмежування від уже сформованих інститутів міжнародного торговельного права (*lex mercatoria*), міжнародного космічного права і міжнародного приватного права. При цьому дискусійним залишається питання: чи можна на сучасному етапі говорити про існування самостійної нормативної системи, чи лише про окремі тенденції її становлення.

2. На схвалення заслуговує аналіз механізмів розв'язання приватно-правових спорів. Водночас висновок про функціональну достатність існуючих міжнародних арбітражних інституцій для вирішення космічних спорів видається дещо категоричним. З огляду на швидкий розвиток космічної економіки, появу нових моделей комерційної діяльності та збільшення кількості приватних операторів, питання доцільності створення спеціалізованих механізмів вирішення для таких спорів потребує подальшого наукового осмислення.

3. Варто звернути увагу на певну геополітичну обмеженість юридичного аналізу. Дослідження зосереджено переважно на правових системах США, країн Європейського Союзу (ЄКА/Франція) та частково Японії. Для формування більш репрезентативної картини колізій у міжнародному приватному космічному праві доцільно було б принаймні оглядово залучити правові підходи таких провідних космічних держав, як Індія та Китай, чия

присутність на ринку комерційних запусків стрімко зростає. Урахування цих підходів дозволило б суттєво розширити не лише геополітичне, а й власне доктринальне бачення глобальних правових взаємозв'язків у космічній сфері.

4. У дисертації сформульовано низку перспективних пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері космічної діяльності. Разом із тим окремі рекомендації мають переважно концептуальний характер і потребують більшої конкретизації, зокрема через визначення механізмів їх нормативної реалізації, що посилює практичну спрямованість дослідження.

Висловлені зауваження є дискусійними, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової цінності результатів. Вони можуть бути враховані автором у подальшій науковій діяльності.

Загальний висновок. Представлене дисертаційне дослідження Костянтина Борисовича Шишкарьова на тему «Приватно-правові засади космічної діяльності» є самостійним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, у якому на високому теоретичному рівні вирішено важливе наукове завдання щодо концептуалізації приватно-правового регулювання космічної діяльності. Отримані результати характеризуються науковою новизною та мають вагомое практичне значення для розвитку правової системи України.

Враховуючи викладене, вважаю, що дисертаційна робота К.Б. Шишкарьова на тему «Приватно-правові засади космічної діяльності» на здобуття ступеня доктора філософії повністю відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор

Шишкар'ов Костянтин Борисович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

**старший науковий співробітник
відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук**

Василь СЕМЕНЯКА